

излагањем омогућује упознавање савремених система и токова развоја контроле рада управе у упоредном праву и може бити од велике користи свакоме ко се буде хтео ближе упознати са специфичностима главних система контроле рада управе који данас постоје у капиталистичким и социјалистичким земљама.

Д. Б. Денковић

Љубомир Максимовић: ВИЗАНТИЈСКА ПРОВИНЦИЈСКА УПРАВА У ДОБА ПАЛЕОЛОГА, изд. Византолошког института Српске академије наука и уметности, Београд 1972, стр. XIX — 199.

Једно до сада непроучено питање из области византологије добило је у раду Љубомира Максимовића „Византијска провинцијска управа у доба Палеолога“ веома документовану и подробну анализу. Аутор на почетку рада констатује да је провинција која је, у доба Палеолога посебно, носила главни терет у остваривању државне власти, веома погодна као предмет истраживања питања о којем је у раду реч. У раду је приказан начин на који је постепено долазило до све веће феудализације византијског управног апарата, а затим је, систематизовано и прегледно, изложена материја једног широког мозаика чији елементи заједно пружају јасну слику данашњем читаоцу о устројству и функционисању провинцијске управе тога доба.

Између многих видова питања која се обрађују, навешћемо само неке. На пример, аутохтони карактер *oikeiosa*, специфичног службеника -дворанина који у себи, као функција, садржи идеју личне службе. С тим у вези је и заклетва верности за коју аутор каже да постаје средство политичке стратегије.

Аутор обрађује и кефалије — функционере у областима који су се јавили у другој половини XIV века, као и низ других функционера описујући садржину њихових дужности и права. При том је неизбежно да се даје детаљан историјски приказ важнијих фаза развоја Византије тога доба. Посебно поглавље посвећено је административним јединицама и у њему је реч о неименованим административним јединицама, затим о кеталаникији — феномену који у науци још није довољно разјашњен — на чијем се челу у доба Палеолога налазио кефалија и, најзад, о острвима и о проблему тема. Византија је под Палеолозима изгубила сву своју поморску моћ, тако да су се јерејска острва скоро сва одвојила од судбине провинција на копну. Посебан интерес аутора привлачи и проблем тема с обзиром на то да су оне, као и кеталаникион у време Палеолога, биле основне организационе јединице локалне управе, па је у том смислу изнето много релевантних закључака.

Кад говори о управницима покрајина, аутор, пре свега, подробно анализира функције дукса и кефалије. Он при том констатује да управник административне јединице нема ни строго прописано звање а ни титулу. Тако је достојанство дукса, као и толика друга током дуге историје Византије, доживљавало многобројне варијације. Но, у доба Палеолога, дукс се не може сматрати титулом без садржине, иако аутор указује на потребу поновног испитивања досадашњих схватања ове функције. Кефалија, пак, јесте најраширенији израз којим се, по речима аутора, у последња два века византијске историје означавају највиши функционери провинцијске управе. И поред тога, овај проблем до сада није изазивао већу пажњу науке. У даљем тексту реч је стога о свим аспектима који могу осветлити појаву кефалије, као што су његово постављење и разрешење — при чему је карактеристична трговина звањима и положајима; ранг кефалије и подручје надлежности, при чему је карак-

теристично да сам град (случај Цариграда и Солуна, на пример) чини у управном погледу целину са својом околином; компетенције (кефалија се може схватити углавном као владаочев делегат и оличење управне власти) односно основна овлашћења његова итд.

У посебном поглављу реч је потом о нижим чиновницима у византијским покрајинама, као што су прокатимен, катастрофикас, нотар, граматик и др. Израз прокатимен коришћен је у византијској службеној терминологији као председник, старешина у најширем смислу, чиме се објашњава и порекло неких других титула у државној хијерархији касновизантијског доба. Аутор обрађује и специфичност функције катастрофикакса која га је пронела кроз све промене у административној организацији у епохи Палеолога и која се садржавала углавном у њеном војном карактеру. Но, катастрофикас се никако не може сматрати војним командантом града у XIV веку, јер тај положај, уз своје остале функције, држи кефалија.

У делу о фискалном апарату аутор констатује да су први Палеолози у европским покрајинама Царства одмах прионули на стварање фискалних институција, тиме што су, на пример, обновили пострадале архиве. У сачуваним званичним византијским документима тога времена много је речи о имовинско-правним односима, па је схватљиво што у њима има података и о апографевсима и порезницима, дакле, чиновницима који се баве имовинско-правним, фискалним и донекле привредним питањима. Такође је реч о службеницима катастра, с обзиром да главна маса прихода који притичу у државну касу у позно византијском периоду, баш потиче од пореза и дажбина најмногобројнијег — сељачког staleжа. Особина феудалног друштва да не подноси типизираних у државној управи нашла је одраза, како закључује аутор, и у самој организацији финансијског апарата. Пореско-имовински контролори и комесари, тако, по месту у хијерархији нису једнаки. Исто тако, из многих докумената види се да порески комесари нису били именовани за одређени посао већ за одређени временски период. Што се тиче апогрефса, његов мандат доносио је разне послове, али су сви они углавном били у области имовинских односа, одређивања вредности пореза и сл.

Додирнуто је и питање корупције за које аутор каже да је увек присутно у већој или мањој мери у изучавању сваког пореског апарата у историји.

У одељку о судству аутор утврђује да није увек могуће открити чак ни неке основне принципе организације и рада провинцијског судовања. Ово стога што је правна теорија у доба Палеолога веома сиромашна, па је једино дело о грађанском и кривичном праву те епохе „Шестокњижје“ од истакнутог правника Константина Арменопула. Но, за сврху изучавања аутора, то дело има веома малу вредност јер представља компилацију ранијих византијских кодификација, а не даје целовиту и савремену правну мисао. Нема сумње да у провинцији већи број спорова и не долази на решавање пред органе локалне управе, јер их делимично апсорбују централне судске институције. Такође и чланови централног управног апарата често добијају налоге да обаве поједине задатке управног или судског карактера у провинцијама. Но, поред тога, добар део кривичних предмета свакако је решаван у провинцијама, без икаквог мешања централних судских органа. У имовинским споровима пресуда је могла бити донета и изван судских органа, у поступку који би се могао назвати и судским и управним. Но, у свему, судство је било неефикасно и корумпирано што је, касније, довело до реформи у 1296. и 1329. години.

Последње поглавље посвећено је привилегијама градова који су имали посебан положај. Тек на тај начин могуће је добити целовиту слику о стању управе у позно византијским провинцијама. Сви византијски градови показују заједничку организациону карактеристику, јер се на њиховом челу налазио кефалија. Но, постојале су и разлике, нарочито између Цариграда и Солуна, с једне стране, и осталих градова, с друге.

С тим у вези аутор нас подробно упознаје са специфичностима самоуправних привилегија поменутих градова.

У закључку се истиче да провинцијски управни систем епохе Палеолога почива на два елемента — катепаникиону, територијално-административној јединици и кефалији, владаревом намеснику у тој јединици, али који је и намесник уопште. Управна организација Палеолога у суштини представља наставак раније започетог развоја јер катепаникион, условно, наслеђује пространством мање теме из претходног периода, док острва остају и даље типичне административне јединице. Промене кључног карактера, пак, односе се највише на начин вршења власти, који је типично феудални иако са до тада непознатим интензитетом. На тај начин, јавна власт у провинцији у доба Палеолога постаје више но икад непосредна власт феудалне класе. Давнашњи напори аристократије да створи аутономну приватну администрацију доживљавају коначан тријумф.

*Др Бурица Крстић*